

ПРАВО НА ПРАЦЮ: СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК

Вероніка Ярославівна РЕПАЛЮК,

*аспірант кафедри державно-правових та галузевих
правових дисциплін другого року навчання
Київського ніверситету права
Національної академії аук України*

Право на працю (labour law, droit au travail), відповідно енциклопедичного словника Брокгауза і Єфрона (ЕСБЄ), – право кожної працездатної особи, у силу якого вона може, у разі безробіття, вимагати від держави надання певної роботи для покриття її необхідних потреб; таким чином, цьому праву відповідає майново-правове зобов'язання держави надавати заняття безробітним членам суспільства [1, с. 921-922]. Право на працю було вперше задекларовано в п. 1 ст. 23 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. Це право – є, за своєю суттю, цілком закономірним, однак, свого часу включення його до тексту Декларації викликало не абиякий резонанс.

Однією з безпосередніх авторів Декларації, була вдова 32-го президента США Франкліна Рузвельта, Елеонора Рузвельт. Вона виступала в якості представника США в ООН і голови Комісії ООН із прав людини. Е. Рузвельт називала це право «найгострішим елементом розбіжностей» в ООН із питання прийняття Загальної декларації. У той час, СРСР наполягав на визначенні права на працю у формі державного забезпечення загальної зайнятості, тоді, як західний підхід схилявся до принципу свободи праці.

Повне працевлаштування, на твердження Д. В. Черняєвої, як недосяжна «мрія суспільства, змученого високим рівнем безробіття» у відсутності гарантій зайнятості, на практиці оберталася примусовою працею і примусом роботодавців приймати на роботу й утримувати у своєму штаті осіб, можливо, які абсолютно не підходять для виконання поставлених перед ними завдань. Такий підхід кардинально розходився з фундаментальним принципом ліберального суспільства – свободою вибору. Своєю чергою, радянська держава без усякої симпатії ставилася до ідеї свободи праці, сприймаючи її, як загрозу всій соціалістичній системі господарювання з її жорстким державним плануванням [2] і примусовими важелями забезпечення зайнятості населення, своєрідними гарантіями реалізації права громадян на працю.

Планова (командно-адміністративна) економіка є соціалістично-економічною демократією, що на думку дослідників, начебто має ознаки загальної належності виробництва та управління економікою всіма трудящими та, насправді, суперечить демократичному управлінню.

С. І. Кожушко вважає, що специфічною рисою історичного періоду, який настав після 1917 року, є те, що прийняття всіх законів, декретів у галузі трудового права, принаймні в декларативній частині, було спрямоване на захист інтересів працівників переважно перед інтересами роботодавців. Пояснюється вищевикладене тим, що прийняття будь-яких постанов, які жорстко регулювали трудові відносини, не могли одержати підтримки й популярності в народних масах. Більшовицькі уряди, як РРФСР, так і України це добре ро-

зуміли. Тому прийняття законів, які так чи інакше несли «зобов'язальний» характер щодо пролетарів, могли викликати незадоволення в «класу-переможця» [3, с. 153-156].

На сучасному етапі розвитку, актуалізується необхідність подолання суперечностей між демократією та тоталітаризмом, які існують у політичному процесі та виражаються в правовій системі, економічній системі [4, с. 87]. Однак, не власне економічний розвиток або характеристики соціальної структури зумовляють демократію, а змістовні характеристики суспільної свідомості та, відповідно, культура, що під впливом економіки й соціальних чинників змінюються так, що сприяють демократизації суспільства. За висновками вчених, соціально-економічні сторони життя мають для громадян України велике значення [5, с. 154].

А право на працю, за тезою В. М. Венедиктової, зумовлено самою сутністю людини та відображає її природну потребу до відповідної діяльності (трудової, професійної тощо). Саме завдяки праці, людина забезпечує своє існування, формується її особистість, набуває певних навичок і здібностей, реалізує їх у трудовій діяльності через певні свої інтереси [6, с. 25].

Зміст права на працю розкривається саме через правове забезпечення. Правовим підґрунтям, що на сьогодні регулює право на працю – є Конституція України та Кодекс законів про працю України та іншими нормативно-правовими актами. Основним Законом України закріплено головні, «принципові положення», які, діючи безпосередньо, розкриваються і конкретизуються в інших нормативно-правових актах. І саме тому, у науці визнано, що якщо конституційні норми є головними, принциповими, то положення інших нормативно-правових актів лише розкривають і конкретизують їх.

Положення ст. 43 Конституції України – провідні положення, якими регламентується право на працю, де закріплені: свобода вибору праці (вибір професії і роду трудової діяльності); заборона примусової праці; право на належні, безпечні і здорові умови праці; право на своєчасне одержання винагороди, причому заробітна плата не може бути нижче встановленого законом мінімального розміру; захист від незаконного звільнення. Саме вони обумовлені єдиним принципом – «свободою праці».

Реалії сьогодення демонструють, що в трудовому праві принцип свободи праці знаходить свій прояв у вирішенні питань залучення до праці на основі трудового договору й організації цієї праці, що за логікою В. В. Жернакова, і полягає у тому, що, по-перше, кожному громадянину надається виключне право розпоряджатися своїми здібностями до праці шляхом вступу у договірні відносини з роботодавцем; по-друге, зміна змісту договірних зобов'язань можлива, як правило, тільки за згодою працівника; по-третє, припинення трудового договору можливе як за власним бажанням працівника (наприклад, у разі укладенні договору на невизначений термін), так і за згодою сторін (наприклад, у разі строкового трудового договору). Наведена характеристика змісту свободи праці заслуговує на увагу, адже провідним тут є визначення свободи праці, як виключного права громадянина розпоряджатися своїми здібностями до праці, здійснювати вибір виду трудової діяльності і вказівка на те, що ця свобода охоплює всі стадії зайнятості працею: її початок, зміну і припинення [7, с. 35].

У якості ще одного обґрунтування реалізації права на працю, доцільно зазначити – заборону дискримінації в галузі праці і необґрунтованих відмов при прийомі на роботу. Цьому питанню, зокрема, присвячена Конвенція МОП №111 «Щодо дискримінації в галузі праці і занять», Конвенція № 156 «Про рівне ставлення і рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящих із сімейними обов'язками».

Отже, реалізація права на працю, у світлі сучасних правових реалій та враховуючи власні правові надбання, вимагає від держави створення гідних умов, гарантій рівних можливостей у виборі професії та роду трудової діяльності, впровадження програм по створенню робочих місць тощо, з огляду на провідні міжнародно-правові регламентації в частині заборони дискримінації у сфері трудових відносин, а також відносин, що тісно пов'язані із трудовими, приведення законодавства України про працю у відповідність із міжнародними стандартами та сучасними викликами.

Список використаних джерел:

1. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона (в 86 томах) 1890-1907. под ред. Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. Изд-во: С.-Петербург, Семеновская Типо-Литография (И. А. Ефрона), Фонтанка, 1898. Т. 24а. С.921-922.
2. Черняева Д. В. О праве на труд. URL: <http://www.kadrovik/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=3902> (дата звернення 30.11.2021)
3. Кожушко С. І. Правове регулювання дисципліни праці в соціалістичних кодексах про працю в Україні. Право і безпека. 2005/4'5. С. 153-156.
4. Олійник М. О. Моделі демократичних перетворень та особливості демократизації політичного процесу в Україні. Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін та ін.; МОН України, НУ ОЮА. Одеса, 2013. Вип. 49. С. 87-94.
5. Пивоваров Ю. Соціально-економічні фактори громадської активності населення. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. К., 2011. Вип. 22. С. 151-159.
6. Венедиктова В. М. Зайнятість населення як юридична форма реалізації конституційного принципу свободи праці. Захист прав людини – європейський вимір України: Матеріали 10-ої міжнар. наук.-практ. конф. (Севастополь, 6-9 черв. 2013р.) за ред. проф. В. С. Венедиктова. Севастополь. 2013. С.25-27.
- 7 Жернаков В. Свобода праці як принцип сучасного трудового права. Право України. 1999. № 3. С. 34-36.